

UNIVERSITI PUTRA MALAYSIA

***TRANSLITERASI DAN ANALISIS SISTEM TULISAN JAWI DALAM
ITQĀN AL-MULŪK BI TA'DĪL AL-SULŪK***

EMYLIZA SHARIDA BINTI ASARI

FBMK 2013 17

**TRANSLITERASI DAN ANALISIS
SISTEM TULISAN JAWI DALAM
*ITQĀN AL-MULŪK BI TA'DĪL AL-SULŪK***

EMYLIZA SHARIDA BINTI ASARI

MASTER SASTERA

UNIVERSITI PUTRA MALAYSIA

2013

**TRANSLITERASI DAN ANALISIS SISTEM TULISAN JAWI
DALAM *ITQĀN AL-MULŪK BI TA'DĪL AL-SULŪK***

Oleh

EMYLIZA SHARIDA BINTI ASARI

**Tesis ini dikemukakan kepada Sekolah Pengajian Siswazah, Universiti Putra
Malaysia sebagai memenuhi keperluan untuk Ijazah Master Sastera**

Oktober 2013

HAK CIPTA

Semua bahan yang terkandung dalam tesis ini, termasuk teks tanpa had, logo, ikon, gambar dan semua karya seni lain, adalah bahan hak cipta Universiti Putra Malaysia kecuali dinyatakan sebaliknya. Penggunaan mana-mana bahan yang terkandung dalam tesis ini dibenarkan untuk tujuan bukan komersil daripada pemegang hak cipta. Penggunaan komersil bahan hanya boleh dibuat dengan kebenaran bertulis terdahulu yang nyata daripada Universiti Putra Malaysia.

Hak cipta © Universiti Putra Malaysia

Abstrak tesis yang dikemukakan kepada Senat Universiti Putra Malaysia
sebagai memenuhi keperluan untuk Ijazah Master Sastera

**TRANSLITERASI DAN ANALISIS SISTEM TULISAN JAWI DALAM
*ITQĀN AL-MULŪK BI TA'DĪL AL-SULŪK***

Oleh

EMYLIZA SHARIDA BINTI ASARI

Oktober 2013

Pengerusi: Prof. Madya Adi Yasran bin Abdul Aziz

Fakulti : Bahasa Moden dan Komunikasi

Kajian ini bertujuan untuk menghuraikan dan memberikan penjelasan tentang sistem tulisan Jawi dan kosa kata sukar difahami dalam teks *Undang-undang bagi Diri Kerajaan Terengganu* atau lebih dikenali sebagai *Itqān al-Mulūk bi Ta'dil al-Sulūk (Undang-undang Itqān)*. Kajian ini adalah berdasarkan teks bercetak undang-undang kerajaan negeri Terengganu cetakan I tahun 1911. Tujuan khusus kajian ini adalah untuk menganalisis sistem tulisan Jawi klasik yang terdapat di dalam teks ini dan membuat perbandingan dengan *Undang-undang Itqān* cetakan II tahun 1931 dan sistem ejaan Jawi baharu mengikut Daftar Kata Bahasa Melayu (DKBM). Objektif kajian ini adalah untuk menganalisis kesalahan transliterasi yang terdahulu, menjelaskan kosa kata yang sukar difahami, dan membandingkan sistem ejaan Jawi dalam teks dengan sistem ejaan Jawi baharu yang diguna pakai sekarang. Kajian ini menggunakan pendekatan filologi yang merangkumi transliterasi, anotasi, dan analisis sistem tulisan Jawi. Transliterasi yang

dilakukan adalah berdasarkan edisi standard. Manakala anotasi pula menggunakan kaedah kajian teks, konteks, dan ko-teks. Di samping itu, analisis sistem tulisan Jawi pula adalah berdasarkan model analisis khusus yang telah dipilih, iaitu Model Analisis Sistem Ejaan Jawi Matlob yang telah diubah suai, Teori Perkembangan Tulisan Jawi Kang Keong Seock, dan Prinsip Ejaan Jawi Za'ba. Hasil kajian ini menunjukkan bahawa terdapat banyak sistem ejaan Jawi dalam teks *Undang-undang Itqān* yang berbeza dengan ejaan Jawi baharu. Namun begitu, sistem ejaan Jawi dalam teks *Undang-undang Itqān* secara keseluruhan masih terdapat kesinambungan dengan sistem ejaan Jawi baharu. Selain itu, kajian ini juga menjelaskan beberapa pengertian kosa kata sukar difahami dan setiap kosa kata tersebut diberikan anotasinya. Oleh itu, pemahaman tentang sistem tulisan Jawi dan kosa kata adalah signifikan dalam memahami kandungan teks *Undang-undang Itqān* khususnya dan teks atau manuskrip Melayu klasik umumnya.

Abstract of thesis submitted to the Senate of Universiti Putra Malaysia in fulfilment of the requirements for the Master of Arts

**TRANSLITERATION AND ANALYSIS OF THE JAWI WRITING SYSTEM IN
*ITQĀN AL-MULŪK BI TA'DĪL AL-SULŪK***

By

EMYLIZA SHARIDA BINTI ASARI

October 2013

Chairman: Assoc. Prof. Adi Yasran bin Abdul Aziz

Faculty : Modern Languages and Communication

This study was aimed to describe and provide an explanation of the Jawi writing system and the vocabulary of difficult words found in the text of *Undang-undang bagi Diri Kerajaan Terengganu*, better known as *Itqān al-Mulūk bi Ta'dil al-Sulūk (Undang-undang Itqān)*. The study is based on the printed text of the law of Terengganu, first printed in 1911. The specific purpose of this study was to analyze the classic system of Jawi writing as contained in this text and make comparisons with the second print of the *Undang-undang Itqān* in 1931 and the new Jawi spelling system according to Daftar Kata Bahasa Melayu (DKBM). The objectives was to analyze the previous transliterate offenses, explain the meaning of obscure words found in the text, and compare the Jawi spelling with the new Jawi spelling system currently in use. This study used the philological approach that includes transliteration, annotation and analysis of the Jawi writing system. Transliteration was done based on the standard edition, while annotation

was carried out using the research method on the text, context and co-text. Additionally, the analysis of the Jawi writing system was based on specifically selected analysis models, namely the customised Matlob Jawi Spelling System Analysis Model, the Kang Keong Seock Jawi Writing Development Theory, and the Za'ba Jawi Spelling Principles. The results of the study indicate a number of Jawi spellings in the text of *Undang-undang Itqān* which is differ from the new Jawi spelling system. Nevertheless, there is still continuity in the Jawi spelling system in the text of *Undang-undang Itqān* with the new Jawi spelling system as a whole. In addition, this study also describes the meaning of obscure words and each word is given an annotation. Therefore, an understanding of the Jawi writing and vocabulary is important in understanding the contents of the *Undang-undang Itqān* in particular and classical Malay texts or manuscripts in general.

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, puji kesyukuran dipanjatkan kepada kehadiran illahi kerana dengan izinNya telah mengurniakan saya keazaman yang tinggi dalam menyempurnakan dan menyiapkan penulisan tesis saya ini. Pada kesempatan ini, saya ingin merakamkan jutaan terima kasih yang tidak terhingga kepada Pengerusi Jawatankuasa Penyeliaan, Prof. Madya Dr. Adi Yasran bin Abd. Aziz serta kedua-dua ahli jawatankuasa, Dr. Che Radiah binti Mezah, dan Puan Hajah Halimah binti Hassan dari Jabatan Bahasa Melayu, Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi yang telah banyak memberikan bimbingan, tunjuk ajar, dan semangat yang tidak putus-putus dalam menyempurnakan tesis ini dengan jayanya.

Jutaan terima kasih yang tidak terhingga juga kepada bonda yang amat dikasihi, iaitu Puan Zaleha binti Harun kerana sentiasa memberikan dorongan, nasihat, kata-kata perangsang sehingga anakandanya ini berjaya dalam menyempurnakan pengajian di Universiti Putra Malaysia. Juga tidak ketinggalan kepada seluruh ahli keluarga, kekanda dan adinda yang tidak putus-putus memberikan dorongan padu sepanjang pengajian ini. Di samping itu, teristimewa buat suami tercinta Shamsul Azuan bin Mostar, atas sokongan padu dan kata-kata nasihat yang berpanjangan diberikan dalam menyempurnakan tesis. Tidak lupa juga terima kasih diucapkan kepada rakan-rakan yang sentiasa bertanya akan perkembangan pengajian dan bersedia memberikan apa jua bentuk sokongan dalam usaha ini. Ucapan kata nasihat, semangat, dan dorongan yang tidak henti-henti itulah yang membuatkan diri ini mempunyai kekuatan dalam melaksanakan pengajian sepanjang berada di Universiti Putra Malaysia. Salam kasih dan sayang buat semua.

Saya mengesahkan bahawa satu Jawatankuasa Peperiksaan Tesis telah berjumpa pada 3 Oktober 2013 untuk menjalankan peperiksaan akhir bagi Emyliza Sharida binti Asari bagi menilai tesis beliau yang bertajuk “Transliterasi dan Analisis Sistem Tulisan Jawi dalam *Itqān Al-Mulūk Bi Ta’dīl Al-Sulūk*” mengikut Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971 dan Perlembagaan Universiti Putra Malaysia [P.U.(A) 106] 15 Mac 1998. Jawatankuasa tersebut telah memperakukan bahawa calon ini layak dianugerahi Ijazah Master Sastera Bahasa Melayu (Dengan Tesis).

Ahli Jawatankuasa Peperiksaan Tesis adalah seperti berikut:

Prof. Madya Dr. Che Ibrahim bin Salleh,
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi,
Universiti Putra Malaysia.
(Pengerusi)

Prof. Emeritus Dr. Hashim bin Haji Musa,
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi,
Universiti Putra Malaysia.
(Pemeriksa Dalam)

Dr. Ab Halim bin Mohamed,
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi,
Universiti Putra Malaysia.
(Pemeriksa Dalam)

Dr. Norhayati binti Ab Rahman,
Akademi Pengajian Melayu,
Universiti Malaya.
(Pemeriksa Luar)

NORITAH BINTI OMAR, PhD
Associate Professor and Deputy
Dean,
Scholl of Graduate Studies,
Universiti Putra Malaysia.

Date: 10 Januari 2014

Tesis ini telah dikemukakan kepada Senat Universiti Putra Malaysia dan telah diterima sebagai memenuhi syarat keperluan untuk Ijazah Master Sastera Bahasa Melayu. Ahli Jawatankuasa Penyeliaan adalah seperti berikut:

Adi Yasran bin Abdul Aziz, PhD

Profesor Madya
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Pengerusi)

Che Radiah binti Mezah, PhD

Pensyarah Kanan
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Ahli)

Hajah Halimah binti Hassan

Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Ahli)

BUJANG KIM HUAT, PhD

Profesor dan Dekan
Sekolah Pengajian Siswazah
Universiti Putra Malaysia

Tarikh:

PERAKUAN

Saya memperakui bahawa tesis ini adalah hasil kerja saya yang asli melainkan petikan dan sedutan yang tiap-tiap satunya telah dijelaskan sumbernya. Saya juga memperakui bahawa tesis ini tidak pernah dimajukan sebelum ini, dan tidak dimajukan serentak dengan ini, untuk ijazah lain sama ada di Universiti Putra Malaysia atau di institusi lain.

EMYLIZA SHARIDA BINTI ASARI

Tarikh: 3 Oktober 2013

JADUAL KANDUNGAN

Muka surat

ABSTRAK	iii
ABSTRACT	v
PENGHARGAAN	vii
PENGESAHAN	viii
PERAKUAN	x
SENARAI JADUAL	xiv
SENARAI SINGKATAN	xviii

BAB

I. PENDAHULUAN	
1.1 Pengenalan	1
1.1.1 Sejarah Perkembangan Sistem Tulisan Jawi	3
1.1.2 Latar Belakang Ejaan Jawi Baharu	6
1.2 Penyataan Masalah	10
1.3 Persoalan Kajian	13
1.4 Objektif Kajian	13
1.5 Kepentingan Kajian	14
1.6 Skop Kajian	15
1.7 Definisi Istilah	16
1.7.1 Transliterasi	16
1.7.2 Anotasi	16
1.7.3 Jawi	17
1.7.4 Undang-undang bagi Diri Kerajaan Terengganu	18
II. SOROTAN LITERATUR	
2.1 Pengenalan	20
2.2 Trasliterasi Teks Jawi Klasik kepada Rumi	20
2.3 Kajian ke atas <i>Undang-undang Itqān</i>	23
2.4 Anotasi	27
2.5 Sistem Tulisan dalam Teks Jawi Klasik	29
2.6 Analisis Perbandingan Ejaan Jawi Klasik dengan Ejaan Jawi Baharu	33
III. METODOLOGI KAJIAN	
3.1 Pengenalan	42
3.2 Reka Bentuk Kajian	42
3.2.1 Bahan Kajian	42
3.2.2 Tatacara Kajian	44
3.3 Pendekatan Filologi	46
3.3.1 Kaedah Transliterasi	48
3.3.2 Kaedah Anotasi	51

3.3.2.1	Kajian Teks	51
3.3.2.2	Kajian Konteks	53
3.3.2.3	Kajian Ko-teks	55
3.3.3	Kaedah Analisis Sistem Tulisan Jawi	56
3.3.3.1	Model Analisis Sistem Ejaan Jawi Matlob yang telah Diubah Suai	57
3.3.3.2	Teori Perkembangan Jawi Kang Keong Seock	59
3.3.3.3	Prinsip Ejaan Jawi Za'ba	61
IV.	HASIL KAJIAN DAN PERBINCANGAN	
4.1	Pengenalan	64
4.2	Aspek Transliterasi	64
4.3	Aspek Kosakata dalam <i>Undang-undang Itqān</i>	70
4.3.1	Kosakata Melayu Asli	72
4.3.1.1	Kata Ganti Diri 'Kita'	72
4.3.1.2	Diorak	74
4.3.1.3	Bertiti-titi	74
4.3.1.4	Bercap Besar Kerajaan	75
4.3.1.5	Mengacum-acum	77
4.3.2	Kosakata Pinjaman Arab	77
4.3.2.1	Nasal	79
4.3.2.2	Sah	81
4.3.2.3	<i>Aulā</i>	82
4.3.2.4	<i>Fuḍūlī</i>	84
4.3.2.5	<i>Itqān al-Mulūk bi Ta'dil al-Sulūk</i>	81
4.3.2.6	Darurat	86
4.3.2.7	<i>tanbīh</i>	86
4.3.2.8	Kosakata pinjaman Arab yang lain	87
4.3.3	Kosakata Pinjaman Sanskrit	88
4.3.3.1	Ugama	89
4.3.3.2	Persaksikan/ Saksi	90
4.3.3.3	Berdosa	91
4.3.3.4	Mengkurnia	92
4.3.4	Kosakata Pinjaman Inggeris	93
4.3.4.1	<i>Treaty</i>	94
4.3.4.2	Sain	94
4.4	Sistem Ejaan Jawi	95
4.4.1	Ejaan Tradisi	96
4.4.1.1	Analisis Ejaan Tradisi dalam <i>Undang-undang Itqān</i>	97
4.4.1.2	Ejaan Tradisi yang Masih Kekal	99
4.4.1.3	Ejaan Tradisi yang Telah Berubah	100
4.4.1.4	Kesimpulan Ejaan Tradisi	102
4.4.2	Ejaan Lazim	102
4.4.2.1	Analisis Ejaan Lazim dalam	

	<i>Undang-undang Itqān</i>	103
4.4.2.2	Ejaan Lazim yang Masih Kekal	104
4.4.2.3	Ejaan Lazim yang Telah Berubah	105
4.4.3	Ejaan Mengikut Hukum	106
4.4.3.1	Hukum Darlung	107
4.4.3.2	Hukum di Luar Darlung	109
4.4.3.3	Hukum Ka-Ga	110
4.4.3.4	Hukum Ha-Aha	111
4.4.3.5	Hukum Ra-Ma	114
4.4.3.6	Lampau Hukum	114
	4.4.3.6.1 Lampau Hukum di Luar Darlung	115
	4.4.3.6.2 Lampau Hukum Ka-Ga	117
4.4.3.7	Kesimpulan Ejaan Mengikut Hukum	118
4.4.4	Bentuk Penulisan	118
4.4.4.1	Penulisan Huruf Saksi <i>Alif, Wau & Ya</i>	119
4.4.4.2	Penulisan Huruf <i>Ta Marbutah & Ta Maftuhah</i>	123
4.4.4.3	Penulisan Huruf <i>Hamzah</i>	124
4.4.4.4	Penulisan Huruf <i>Fa & Pa</i>	127
4.4.4.5	Penulisan Huruf <i>Kaf & Qaf</i>	129
4.4.4.6	Penyambungan Huruf	131
4.4.4.7	Penulisan Kata Ganda	132
4.5	Tahap-tahap Perkembangan Sistem Ejaan Jawi	134
4.5.1	Analisis Perkembangan Sistem Ejaan Jawi dalam <i>Undang-undang Itqān</i>	134
4.5.1.1	Perkembangan Ejaan ‘Tatkala’	136
4.5.1.2	Perkembangan Ejaan ‘Segala’	137
4.5.1.3	Perkembangan Ejaan ‘Dua’	138
4.5.1.4	Perkembangan Ejaan ‘Jika’	139
4.5.1.5	Perkembangan Ejaan ‘Suka’	140
4.5.1.6	Perkembangan Ejaan ‘Pula’	141
4.5.1.7	Perkembangan Ejaan ‘Buta’	142
4.5.2	Kesimpulan Analisis Perkembangan Sistem Ejaan Jawi dalam <i>Undang-undang Itqān</i>	143
V.	PENUTUP	
5.1	Pengenalan	145
5.2	Rumusan	145
5.3	Cadangan	149
5.3.1	Cadangan untuk Kajian Lanjutan	149
5.3.2	Cadangan untuk Memartabatkan Tulisan Jawi	150
	BIBLIOGRAFI	154
	LAMPIRAN 1 Transliterasi <i>Undang-undang Itqān</i>	159
	LAMPIRAN 2 Teks <i>Undang-undang Itqān</i> cetakan I (1911)	178
	LAMPIRAN 3 Teks <i>Undang-undang Itqān</i> cetakan II (1931)	205
	BIODATA PELAJAR	242